

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНОГО НА ЛІКУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

М. С. В'юник,
аспірантка кафедри
кримінального процесу
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

Останнім часом у зв'язку з гучними кримінальними процесами у нашій державі дедалі чіткіше проявляються проблеми стадії виконання вироку в цілому та деякі складні питання зокрема. Також стає зрозуміло, що вирішувати ці питання слід з огляду на конституційні права людини і громадянина, в тому числі і засудженого.

Грунтовного дослідження цієї проблематики у наукових працях не проводилося. Окремі аспекти вивчалися П. О. Бородовською, О. М. Дроздовим, А. В. Кузнєцовим, М. П. Курило, П. Г. Кушнір, О. В. Лисодєлом, В. А. Львовичіним, Є. Г. Мартинчиком, Т. Ф. Мінязєвою, В. І. Селівєстровим, С. В. Слінько, Л. Я. Стрельбичькою, Ю. А. Чеботарьовою, С. О. Шевченко та іншими.

Актуальність зазначеної теми зумовлена істотними недоліками чинного кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. **Метою** статті є проведення аналізу норм закону та висловлення пропозицій з удосконалення кримінально-процесуальних норм.

Забезпечення прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві істотним чином зумовляється інтеграцією правової системи нашої держави в систему основних цінностей, закріплених міжнародно-правовими актами про захист прав людини. Імпортовація встановлених ними принципів і стандартів у національне законодавство потребує не лише теоретичного осмислення, а й відповідної реалізації в правозастосовній практиці. Тому тлумачення норм кримінально-процесуального права також необхідно здійснювати з урахуванням багатого досвіду міжнародного співтовариства, набутого перш за все в процесі функціонування Європейського суду з прав людини, і тлумачення ним норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [1, 127]. Крім неї, основи права людини проголошені такими міжнародними актами, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1984 р., Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями 1957 р. Зокрема, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права проголошує, що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

У Мінімальних стандартних правилах цей принцип втілюється положенням про те, що поводження із в'язнями має враховувати, що вони продовжують залишатися членами суспільства, а ст. 62 цього документа передбачає, що медичні служби і заклади повинні виявляти всі фізичні та психічні захворювання й вади, які можуть перешкоджати перевихованню ув'язнених, і піклуватися про їх лікування. З цією метою медичні заклади повинні забезпечити необхідну медичну, хірургічну та психіатричну допомогу. Частина 3 ст. 63 Конституції України, а також ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК України) також встановлюють, що засуджений користується усіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Інакше кажучи, на них поширюється більшість прав, свобод та обов'язків, передбачених розділом II Конституції України [2, 121].

Проте питанням правового статусу засуджених, механізмів та

Стаття торкається проблем забезпечення засудженим права на медичну допомогу при виконанні вироку. Проаналізовано правове забезпечення такого права на міжнародному та національному рівнях. Розглянуто ситуацію щодо можливості лікування засуджених за кордоном.

Ключові слова: виконання вироку; права засуджених; право на лікування

гарантіям реалізації їхніх прав у науковій літературі приділено занадто мало уваги. Кримінально-процесуальне законодавство не містить навіть загальної норми, яка б визначала правовий статус засуджених, що є його істотним недоліком, оскільки перешкоджає особам у повній мірі реалізувати свої права та виконувати покладені на них обов'язки. Пропонуємо під правовим статусом засудженого розуміти сукупність закріплених у кримінально-процесуальному законодавстві і заснованих на загальному правовому статусі особи прав, свобод, законних інтересів та обов'язків засудженого, якими він наділений для активної участі у вирішенні питань, що виникають при виконанні вироку. Серед останніх актів, які стосуються правового статусу засудженого, варто згадати рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 р. № 9 у справі про рівність сторін судового процесу, де розглядається проблема відсутності нормативного регулювання питань особистої участі засудженого, який відбуває кримінальне покарання.

Законодавчу прогалину частково заповнює ст. 8 КВК України, де права засуджених закріплені так: «Засуджені мають право:

- на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок і умови виконання та відбування призначеного судом покарання;
- на гуманне ставлення до себе і на повагу гідності, властивої людській особистості;
- звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вишестоящих органів, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян;
- давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою. Відповіді засудженим даються мовою звернення. У разі відсутності можливості дати відповідь мовою звернення вона дається українською мовою з перекладом відповіді на мову звернення, який забезпечується органом або установою виконання покарань;
- на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх

аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від вказаних захворювань;

- на соціальне забезпечення, у тому числі й на отримання пенсій, відповідно до законів України».

Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а ст. 49 Основного Закону проголошує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. В розрізі проблеми права на лікування слід відзначити «поверховість» його регулювання та відсутність механізму реалізації цих прав. Застосування положень КПК щодо лікування засуджених, які є алкоголіками або наркоманами, неможливе, адже це спеціальна норма, розрахована на обмежене коло осіб. Мабуть, саме цим зумовлене і нещодавнє внесення законопроекту № 10176 від 13 лютого 2012 р., яким передбачено зміни до КВК України в частині закріплення прав засуджених на медичну допомогу та свободу віросповідання. Елементами права на охорону здоров'я автори проекту називають первинну медико-санітарну та спеціалізовану медичну допомогу як у амбулаторно-поліклінічних, так і стаціонарних умовах залежно від медичного висновку.

Новим є те, що законодавець передбачає можливість не тільки безоплатної, а й платної форми медичної допомоги. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. № 10 (справа про безоплатну медичну допомогу) цей термін слід розуміти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги. Право на платну форму медичної допомоги впливає зі ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я, за якою кожному громадянину гарантується право на кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я.

Проте не завжди існує можливість забезпечити належну медичну допомогу на території виправної установи. У таких випадках гарантією права засудженого на її отримання виступає можливість короткочасного виїзду за межі установи з метою звернутися в медичний заклад з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку. Одразу постає питання, хто падає цей висновок: якщо медичні працівники виправної установи, то в деяких випадках можуть виникати сумніви щодо їх об'єктивності; якщо висновок надають фахівці, запрошені з інших медичних закладів, то необхідні законодавчо закріплені порядок їх запрошення, вимоги до таких осіб, питання оплати праці тощо.

Щодо умов виїзду засудженого за межі виправної установи для лікування (але на терито-

рії України), то ними пропонуємо вважати: 1) наявність медичного висновку; 2) неможливість надання лікування в межах виправної установи через відсутність необхідного медичного обладнання; 3) достовірна інформація про наявність належного обладнання у лікувальних установах країни та надання переліку таких медичних закладів засудженому та його захиснику. Якщо надати належне лікування неможливо внаслідок недостатніх спеціальних знань медичних працівників або відсутності лікарів необхідної кваліфікації в штаті працівників виправної установи, адміністрація такої установи має право за клопотанням засудженого або його захисника запросити фахівців у галузі медицини для визначення потреби у лікуванні особи за межами виправної установи.

Інститут виїзду засуджених за межі виправно-го закладу розглядається як інструмент для формування правослухняної поведінки засуджених та забезпечує зміцнення соціально корисних зв'язків засудженого з родиною та близькими особами [3, 99]. Порядок такого виїзду регулюється нормами КВК України та Інструкцією про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покараць, затвердженою Наказом Міністерства юстиції від 29 листопада 2011 р. № 3361/5.

Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником установи з урахуванням особи і поведінки засудженого під час відбування покарання. Тривалість короткочасного виїзду встановлюється начальником установи з урахуванням підстав, відповідно до яких надається короткочасний виїзд, та віддаленості установи від населеного пункту, до якого виїжджає засуджений.

Чинне законодавство не передбачає можливості лікування засуджених за кордоном, тобто немає ні чіткої заборони, ні дозволу на такі дії – нормативно це питання не вирішене. В Україні такі прецеденти також не відомі. Частина 2 ст. 19 Конституції України, де зазначено, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України», доводить необхідність нормативно-правового регулювання зазначеного питання нормами кримінально-процесуального законодавства.

З позиції Державної пенітенціарної служби України, засудженого неможливо відправити на лікування за кордон без внесення змін до чинного законодавства. З цього приводу хотілося б зауважити, що 8 грудня 1995 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 991 було затверджене Положення про порядок направлення громадян на лікування за кордон. Зважаючи на згадані вище норми національного та міжнародного законодавства з приводу того, що засуджені користуються усією сукупністю прав людини і громадянина, вважаємо за можливе застосування за ана-

логією норм цього нормативно-правового акта до засуджених (з деякими особливостями). Вбачається, що, враховуючи деякі особливості статусу засуджених, питання про направлення хворого засудженого за кордон повинні порушувати виправно-трудова установа за наявності детального витягу з історії хвороби. Крім того, обов'язковою умовою такого направлення слід нормативно закріпити достовірне знання про відсутність необхідних спеціалістів або технологій, які б могли забезпечити належне лікування. Нині точно не відомо, чи є в Україні необхідні спеціалісти або технології, тому перед тим, як встановлювати, що необхідне лікування може бути надане лише за кордоном, слід перевірити усі можливості вітчизняних медичних закладів.

Важливим прецедентом щодо розглядуваної проблеми є рішення Європейського суду з прав людини від 15 березня 2012 р., відповідно до якого Україна зобов'язана проводити лікування засудженої у стаціонарі спеціалізованого медичного закладу. Як відомо, Європейський суд створений для контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколах до неї. Текст Конвенції захищає право на життя (ст. 2), право на свободу і особисту недоторканність (ст. 5), право на справедливий суд (ст. 6), право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8), право на шлюб (ст. 12), право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13), право на свободу думки, совісті релігії (ст. 9). Протоколи до Конвенції також не закріплюють права на медичну допомогу. З огляду на компетенції суду, вишикають обгрунтовані сумніви щодо того, чи входить до них право зобов'язати лікувати особу у певному закладі.

У деяких своїх рішеннях Суд порушував питання щодо стану здоров'я особи, але в жодному з них питання місця лікування не було предметом розгляду, а рішення Суду не містило його остаточного вирішення (наприклад, справи «Бонншо проти Швейцарії», «Саккопулос проти Греції») [4, 105-106]. До того ж у вказаному рішенні Європейського суду не йдеться про те, що лікування може надати лише закордонна медична установа. Аналізуючи приписи Суду про «забезпечення якісного лікування», знову повертаємося до згаданого положення про обов'язок встановлення можливості надати таке лікування у медичних закладах України.

Вважаємо, що вирішення будь-яких питань, пов'язаних з виконанням вироку, належить до виключної компетенції лише одного органу державної влади – суду. Як слушно зазначас Л. А. Шабаліна, забезпечити права, свободи та обов'язки засудженого при розгляді та вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироку, можливо лише шляхом безстороннього судового розгляду за участю досить широкого кола учасників кримінально-процесуальної діяльності [5, 10]. Це

прямо встановлено кримінально-процесуальним законодавством, недоліком якого є те, що порядок судового засідання на попередніх стадіях прописаний законом досить детально, а нормативне регулювання стадії виконання вироку – поверхове.

На нашу думку, законодавче закріплення процедури розгляду питань, пов'язаних з вирішенням питання про лікування засудженого, потребує чіткого встановлення таких положень:

- принципи, на основі яких здійснюється судочинство при розгляді питання про необхідність лікування;
- до таких принципів слід віднести законність, повагу честі та гідності особи, змагальність, забезпечення засудженому права на захист, гласність. Сьогодні засудженим не забезпечено право доступу до правосуддя, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; перелік та правовий статус суб'єктів, що беруть участь у судовому засіданні. У цьому пункті значної уваги потребує право засудженого на звернення до суду та участь у судовому засіданні; право мати захисника (із закріпленням випадків обов'язкової участі захисника, якщо відповідне клопотання подав засуджений або сам захисник); прокурорський нагляд відповідно до Конституції України, КПК та Закону України «Про прокуратуру». Закон також не виключає присутності представника лікарської комісії у судовому засіданні, який завдяки своїм спеціальним знанням зможе допомогти суду при вирішенні питання про наявність або відсутність можливості конкретної виправної установи надати належного рівня медичну допомогу засудженому чи необхідність у наданні лікування у спеціалізованому закладі;

- приводи до порушення провадження (клопотання засудженого чи його захисника, подання адміністрації виправної установи, порядок і строки їх розгляду);
- досудова підготовка матеріалів та строки призначення справи до судового розгляду (враховуючи принципи «розумності строків», перелічені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод);
- судовий розгляд питань, що потребують вирішення при направленні засудженого на лікування (попереднє судове засідання та судовий розгляд, їхні строки; предмет доказування, під яким слід розуміти коло обставин, які свідчать про наявність конкретного захворювання, підтверджене медичною довідкою, та необхідність лікування);
- винесення судового рішення про застосування лікування та його виконання – за результатами розгляду матеріалів суд може прийняти одне з таких рішень: про відмову у направленні на лікування; про необхідність лікування в межах виправної установи; про лікування поза межами виправної установи, але в межах України; про лікування поза межами України.

Відсутність цих положень унеможливає належний розгляд судом питань, пов'язаних з медичною допомогою засудженим на стадії виконання вироку.

Висновок. Як бачимо з викладеного вище, законодавство України не повною мірою регулює забезпечення права засуджених на медичну допомогу належного рівня. Для заповнення цієї прогалини потрібно привести національне законодавство в аспекті розглянутого питання до міжнародних стандартів та внести відповідні зміни у кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Капліна О. В.* Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія / О. В. Капліна. – Х. : Право, 2008. – 296 с.
2. *Лисодед О. В.* Зміст правового статусу засуджених і його закріплення у Кримінально-виконавчому кодексі України // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. ; вип. 91 / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – 203 с.
3. *Щербакова М. В.* Право осужденных на выезд за пределы исправительного учреждения / М. В. Щербакова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2007. – № 9. – С. 99-102.
4. *Макбрайт Дж.* Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Макбрайт Джеремі. – К. : К.І.С., 2010. – 576 с.
5. *Шабалина Л. А.* Обеспечение прав, свобод и законных интересов осужденного при рассмотрении и разрешении вопросов, связанных с исполнением приговора : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. А. Шабалина. – Владимир, 2012. – 21 с.

Вьюлик М. С. Реализация права осужденного на лечение в уголовном судопроизводстве

Статья касается проблем обеспечения осужденным права на медицинскую помощь при исполнении приговора. Проанализировано правовое обеспечение такого права на международном и национальном уровнях. Рассмотрена ситуация о возможности лечения осужденных за границей.

Ключевые слова: исполнение приговора; права осужденных; право на лечение

Vanyuk Marina. The realization of the convicted person's right for medical treatment in criminal justice

The article deals with the problems of ensuring the right to medical assistance during the execution of the sentence. The article contains an analysis of the legal provision at the international and national levels. The situation of the possibility of treatment of prisoners abroad is reviewed.

Key words: the execution of the sentence; the rights of convicted persons; the right to treatment